ONTMOETINGEN MET ANNA ACHMATOVA

»PRIVÉ-DOMEIN«
NR. 82

LIDIJA TSJOEKOVSKAJA

ONTMOETINGEN MET ANNA ACHMATOVA 1938-1962

MET EEN NAWOORD VAN JOSEPH BRODSKY
VERTAALD DOOR KRISTIEN WARMENHOVEN

AMSTERDAM • UITGEVERIJ DE ARBEIDERSPERS

Van de dagboeknotities van Lidija Tsjoekovskaja over Anna Achmatova zijn twee delen verschenen, die de periode 1938-1962 bestrijken; van het derde deel, waarin de jaren tot aan de dood van Achmatova in 1966 aan bod komen, is nog geen Russische editie voorhanden.

De Nederlandse uitgever heeft er de voorkeur aan gegeven de beide delen samen te brengen in één deel Privé-Domein. De vertaler heeft de oorspronkelijke tekst op de voet gevolgd met weglating van passages die een uitgesproken literair-technisch karakter dragen; weggelaten zijn ook aantekeningen gewijd aan personen die in Nederland niet of nauwelijks bekend zijn. De samenstelling van deze uitgave kwam tot stand in overleg met de rechthebbenden.

World copyright © 1976-1980 by YMCA-Press
Copyright nawoord © 1982 by J. Brodsky
Copyright Nederlandse vertaling © by
B.V. Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam
De oorspronkelijke Russische editie van Lidija Tsjoekovskaja's dagboeknotities verscheen onder de titel *Zapiski ob Anne Achmatovoj* (Tom I, 1938-1941, YMCA-Press, Parijs 1976; Tom II, 1952-1962, YMCY-Press, Parijs 1980).
Omslag: een portret van Anna Achmatova
door Joeri Annenkov
Foto achterplat: portret met kind en man omstreeks 1915
Druk: Geuze & Co's Drukkerij BV, Dordrecht

ISBN 90 295 4937 8

Ik spreek vanonder puinhopen!
Ik schreeuw vanonder lawines!

En toch herkennen ze mijn stem.
En toch word ik opnieuw geloofd.

ANNA ACHMATOVA

INHOUD

Bij wijze van voorwoord · *9*

DEEL I, 1938–1941
1938 · *17*
1939 · *20*
1940 · *45*
In de tussenliggende periode · *91*
1941 · *96*

EEN STUKJE GESCHIEDENIS · *103*

DEEL II, 1952–1962
1952 · *117*
1953 · *123*
1954 · *135*
1955 · *143*
1956 · *163*
1957 · *183*
1958 · *200*
1959 · *229*
1960 · *236*
1961 · *263*
1962 · *269*

Nawoord van Joseph Brodsky *305*

Kroniek *321*

Noten *331*

Personenregister *354*

BIJ WIJZE VAN VOORWOORD

Twee keer in mijn leven heb ik uit Leningrad moeten vluchten: in februari 1938 en in mei 1941.

De eerste keer heeft mijn vlucht me gespaard voor het kamp. Ik wist waarom en waarvoor ik vluchtte. De tweede keer, zo bleek later, bleef ik gespaard voor twee soorten dood tegelijk: die van het kamp en een die niemand toen nog kende, die van de blokkade van Leningrad.

...Februari 1938. Het houten loket in de Sjpalernajastraat[1] waardoor ik, diep voorovergebogen, geld schoof en zei: 'Bronstein, Matvej Petrovitsj.' 'Gedeporteerd!' antwoordde een diepe stem van boven af. En een man wiens gezicht zich op een voor de bezoeker onbereikbare hoogte bevond, schoof met zijn elleboog en buik mijn hand met het geld terug.

'Gedeporteerd!' Ik ging spoorslags in de rij staan voor het Openbaar Ministerie op de Litejny prospekt. Na twee, drie etmalen op de trap stond ik eindelijk in de kamer van de officier van justitie. Op mijn vraag gaf hij ten antwoord dat ik het vonnis kon vernemen op het militaire gerechtshof in Moskou. Diezelfde nacht vertrok ik met de 'Pijl'[2] naar Moskou. De volgende dag berichtte een van mijn Leningradse vrienden mij per telefoon dat Ljoesja en het kindermeisje Ida die dag naar de Kirotsjnajastraat werden gebracht, naar Kornej Ivanovitsj [Tsjoekovski]... Ik legde dat bericht als volgt uit: ze waren naar het huis bij de Vijf Hoeken gekomen, het huis van Mitja en mij waar Ljoesja en ik met het kindermeisje Ida waren gebleven na Mitja's arrestatie, om mij te halen. Ik vergiste me niet: ze waren, zo bleek, om één uur 's nachts gekomen net toen ik in de trein voor het gangraam stond en het perron van Leningrad voorbij zag glijden.

Bij het militaire gerechtshof in Moskou, in de Poesjkinstraat, vernam ik het vonnis, dat voor die tijd heel gewoon was: 'Bronstein, Matvej Petrovitsj? Tien jaar zonder recht op correspondentie en confiscatie van goederen.'

In die periode wisten wij al dat een dergelijk vonnis voor een man voor zijn vrouw arrestatie en het kamp betekende. Daarom had het vriendschappelijke telefoontje van die ochtend met het bericht over Ljoesja en het dringende advies niet naar Leningrad terug te keren, mij niet verbaasd. Wij hadden ons er tegen die tijd op grond van talrijke voorbeelden ook van kunnen vergewissen dat vrouwen niet vervolgd werden als ze direct na het vonnis van hun man vertrokken. Maar één ding konden wij destijds niet vermoeden: 'tien jaar zonder recht op correspondentie' was een synoniem voor 'gefusilleerd'. Toen ik op het militaire gerechtshof het vonnis vernam, begreep ik niet dat Matvej Petrovitsj al niet meer van deze wereld was. Ik geloofde dat ik in leven moest blijven en moest voorkomen dat ik werd gearresteerd, niet alleen vanwege Ljoesja, maar ook om Mitja, want als ik in de gevangenis zou belanden, wie zou dan voor zijn redding ijveren?

Toch ben ik uit Moskou naar Leningrad teruggekeerd, maar ik ben niet naar huis gegaan en ook niet naar de Kirotsjnajastraat. Ik logeerde twee dagen bij vrienden en ontmoette Ljoesja, Ida en Kornej Ivanovitsj in een plantsoen. Ik nam afscheid, kreeg geld van Kornej Ivanovitsj en vertrok.

Dat waren de omstandigheden van mijn eerste vlucht.

Aanvankelijk nam ik mijn intrek bij de ouders van Mitja in Kiev. Later in Darnitsa in de omgeving van Kiev. Daarna in Jalta. Niemand kwam me zoeken. Toen ik van Kornej Ivanovitsj bericht had gekregen dat Pjotr Ivanytsj (codenaam voor de NKVD) was gekalmeerd, bij zinnen was gekomen en niet langer andermans vrouwen bespioneerde, keerde ik terug naar Leningrad, naar huis. Mijn woning was geplunderd. Mitja's bibliotheek van vijftienhonderd boeken was overgebracht naar de kelders van de Peter en Paulvesting[3], de grote meubelstukken en het wintergoed waren met onbekende bestemming afgevoerd en de kleine spullen zoals lakens, kinderspeelgoed, overschoenen en de klok waren tegen lage prijs verkocht ten gunste van degenen die het beslag hadden uitgevoerd. Mitja's kamer was betrokken door ene Vasja Katysjev, een 'van hen', die niet alleen de kamer van de bestrafte volksvijand had geërfd, maar ook diens etagère, schrijftafel en horloge. Een tijd lang hield ik Ljoesja van huis weg uit angst dat ze me toch zouden arresteren, maar

de weken vergleden en ze lieten mij ongemoeid. En toen ik niet langer elke nacht op de bel lag te wachten, bracht ik Ljoesja en het kindermeisje Ida mee naar huis en hervatte mijn inspanningen voor Mitja.

Uit de periode van mijn terugkeer naar Leningrad na mijn eerste vlucht dateren ook de eerste aantekeningen in mijn dagboek. In die periode begonnen ook mijn ontmoetingen met Anna Andrejevna Achmatova.

Op 15 mei 1941, een maand voor de oorlog dus, was ik voor de tweede keer genoodzaakt Leningrad te verlaten. Deze keer omdat Pjotr Ivanytsj geruchten hadden bereikt over een zeker 'document over het jaar '37', zoals de rechters van instructie die Ida ondervroegen het document noemden. (In werkelijkheid was dit *Sofja Petrovna*, een novelle over het jaar 1937, die ik heb geschreven tijdens de winter van 1939-40.)

Maar over mijn tweede vlucht zal ik het later hebben. Evenals over de laatste, mijn definitieve vertrek uit Leningrad in 1944, dat evenmin uit vrije wil geschiedde.

Mijn aantekeningen uit het tijdperk van de terreur zijn onder meer opmerkelijk door het feit dat alleen dromen er volledig in worden weergegeven. De werkelijkheid liet zich niet door mij beschrijven, sterker nog: ik heb geen enkele poging gedaan om die in mijn dagboek vast te leggen. De werkelijkheid was niet in een dagboek te vatten; en was het trouwens wel denkbaar om in die periode een echt dagboek bij te houden? De inhoud van onze toenmalige gesprekken, ons gefluister, ons gissen en zwijgen is zorgvuldig achterwege gelaten in deze aantekeningen. De inhoud van mijn dagen die ik soms met wat toevallig werk doorbracht (al in 1937 was ik uit mijn vaste baan ontslagen), maar meestal staande in de rij bij diverse vertegenwoordigers van Pjotr Ivanytsj, in Leningrad en in Moskou, of met het opstellen van brieven en verzoekschriften, of ontmoetingen met vrienden van Mitja, geleerden en literatoren, die probeerden een goed woordje voor hem te doen; kortom, de werkelijkheid van mijn dagelijkse leven is in de aantekeningen achterwege gelaten – of zo goed als achterwege gelaten – en schemert alleen hier en daar even op de achtergrond. Het belangrijkste uit mijn gesprekken met oude vrienden en met Anna Andrejevna is eveneens weggelaten.

Af en toe een bepaald teken, een toespeling, een paar initialen voor een toekomst die nooit komen zou, meer niet. In die jaren leefde Anna Andrejevna in de ban van de folterkamer en zij eiste van zichzelf en van anderen een niet aflatend bewustzijn daaraan, en verachtte diegenen die deden alsof hij niet bestond. Onze gesprekken noteren? Was dat niet haar leven op het spel zetten? Niets over haar schrijven? Dat zou ook misdadig zijn. In de war gebracht, schreef ik nu eens openhartig, dan weer in bedekte termen; mijn aantekeningen bewaarde ik soms thuis en soms bij vrienden, waar het mij het meest betrouwbaar leek. Maar hoe nauwgezet ik onze gesprekken ook weergaf, onveranderlijk vermeed of verdoezelde ik de belangrijkste inhoud: mijn inspanningen voor Mitja, de hare voor Ljova [Goemiljov], het nieuws van deze twee fronten, berichten 'over hen die in de nacht zijn omgekomen'.

Literaire gesprekken kwamen onwillekeurig op de voorgrond te staan in mijn dagboek: in werkelijkheid kwamen de namen van Jezjov, Stalin, Vysjinski en woorden als *dood, gefusilleerd, rij, huiszoeking* en dergelijke in onze gesprekken niet minder voor dan discussies over boeken en schilderijen. Maar de namen van de grote folteraars heb ik zorgvuldig achterwege gelaten, en de verhalen van Anna Andrejevna over Rozanov en Modigliani, of ook gewoon die over Larisa Reisner of Zinaïda Hippius, heb ik opgeschreven. De folterkamer, die materieel hele stadswijken had verzwolgen en immaterieel onze gedachten, of we nu sliepen of waakten, de folterkamer die zijn eigen vakkundig gefabriceerde leugen uitbraakte in iedere krantekolom en door ieder radiotoestel, eiste tegelijkertijd van ons dat wij zijn naam niet ijdel zouden gebruiken, zelfs niet binnen vier muren, onder vier ogen. Wij waren ongehoorzaam, we gebruikten zijn naam voortdurend, met het vage vermoeden dat ook wanneer wij alleen waren, we toch níet alleen waren, dat iemand voortdurend zijn oog, of liever zijn oor op ons gericht hield. Omringd door stilzwijgen, wilde de folterkamer tegelijk almachtig en niet-bestaand blijven; hij wilde niet toestaan dat hij door een willekeurig woord werd opgewekt uit zijn gezaghebbende niets; hij was vlakbij, onder handbereik, maar tegelijkertijd leek het of hij niet bestond; vrouwen stonden zwijgend in de rij of fluisterden vage formules als: 'ze zijn gekomen', 'ze hebben hem opgepakt'; als

Anna Andrejevna bij me op bezoek kwam, las ze me verzen voor uit *Requiem*[4], eveneens op fluistertoon, maar bij haar thuis aan de Fontankagracht waagde ze dat zelfs niet fluisterend; plotsklaps, midden in een gesprek, verstomde ze en pakte, met haar blik naar het plafond en de muren wijzend, een stuk papier en een potlood, vervolgens uitte ze een beleefdheidsfrase: 'wilt u thee?' of 'wat bent u bruin geworden', dan schreef ze snel iets op het papier en overhandigde het mij. Ik las de verzen, prentte ze in mijn geheugen en gaf ze zwijgend aan haar terug. 'Wat is de herfst vroeg dit jaar,' zei Anna Andrejevna hardop, stak een lucifer aan en verbrandde het papier boven de asbak.

Het was een ritueel: haar handen, de lucifer, de asbak; een prachtig maar treurig ritueel.

Met de dag, met de maand werden mijn fragmentarische aantekeningen minder een weergave van mijn eigen leven, en veranderden ze in episodes uit het leven van Anna Achmatova. Te midden van de spookachtige, fantastische, onrustige wereld die mij omringde, leek alleen zij geen droom maar werkelijkheid, hoewel zij in die periode schreef over spookbeelden. Zij was echt en betrouwbaar te midden van alle onzekerheden. In de toestand van verdoving en futloosheid, waarin ik mij in die jaren bevond, kwam mijn leven me steeds minder echt voor en achtte ik mijn miezerige bestaan steeds minder de moeite van het beschrijven waard. In 1940 maakte ik al bijna geen aantekeningen meer over mezelf; ik schreef steeds vaker over Anna Andrejevna. Het was aantrekkelijk om over haar te schrijven omdat zij zelf, haar woorden en gedragingen, haar hoofd, schouders en gebaren een volmaaktheid bezaten, die op deze wereld meestal is voorbehouden aan grote kunstwerken. Het lot van Achmatova, iets dat groter was dan haar eigen persoonlijkheid, schiep destijds voor mijn ogen uit deze beroemde en verguisde, sterke en hulpeloze vrouw, een beeld van leed, eenzaamheid, trots en moed. De vroege verzen van Achmatova kende ik sinds mijn jeugd van buiten, en samen met de gebaren van haar handen die het papier verbrandden boven de asbak, haar profiel met de spitse neus die een donkere schaduw wierp op de witte muur van de doorgangsgevangenis, betraden de nieuwe verzen mijn leven met dezelfde absolute natuurlijkheid, waarmee van oudsher de bruggen, de Isaak-

kathedraal, de Zomertuin of de kade langs de Njeva deel uitmaken van mijn leven.

Moskou, juni-juli 1966

DEEL I

1938–1941

1938

10 november 1938

Gisteren ben ik bij Anna Andrejevna geweest voor zaken.

Ik, die sinds mijn jeugd haar gedichten van buiten ken en haar portretten verzamel, heb nooit gedacht dat ik nog eens naar haar toe zou gaan 'voor zaken'.

Toen ik dertien was heeft Kornej Ivanovitsj [Tsjoekovski] mij op een keer naar haar meegenomen en zij signeerde haar gedicht *Aan zee* voor mij. Ik durfde haar niet aan te kijken, omdat Kornej Ivanovitsj bij onze binnenkomst zei: 'Lida zegt dat vergeleken met de tijdschriftversie hier regels ontbreken.' Dat 'Lida zegt' had mij dodelijk geraakt.

Later, of was het eerder, zag ik haar in het Schrijvershuis op een avond ter nagedachtenis aan Blok. Ze las *Het is vandaag de feestdag van de H. Maagd van Smolensk* en ging direct daarna weg. Ik was getroffen door haar houding, haar hemelsblauwe omslagdoek, haar afwezige blik en haar stem. Het was onvoorstelbaar dat zij net zo'n mens was als wij. Na haar vertrek voelde ik sterk 'de stille pijn van de scheiding'. Maar niemand had me kunnen dwingen haar aan te spreken.

Later, in Olgina, ben ik haar tegengekomen op de rechte laan van het station naar zee. Ze liep daar met een dame met een weelderige haardos (pas later bedacht ik dat het Olga Soedejkina was). Ik groette Anna Andrejevna en schaamde me meer dan ooit voor mijn onhandigheid en mijn kromme rug. De laan was recht als een snaar en terwijl ik hen nakeek, bedacht ik dat hun slanke verschijning in die laan gemakkelijker in muziek was weer te geven dan in woorden.

Gisteren ben ik bij Anna Andrejevna geweest voor zaken.[5]

Via het Huis van de Vrolijke Wetenschap (wat een stompzinnige naam!) liep ik de tuin in. De takken van de bomen leken wel uit haar verzen, of die van Poesjkin, te zijn gegroeid. Ik liep de moeilijk begaanbare achtertrap op, die niet van deze eeuw was en waar iedere

trede voor drie telde. Die trap had nog enige verwantschap met haar, maar de rest! Op mijn bellen deed een vrouw open die het schuim van haar handen veegde. Dat schuim en de haveloze hal, waar het behang aan flarden hing, was het laatste dat ik had verwacht. De vrouw ging mij voor. De keuken – wasgoed aan de lijn, dat nat langs je gezicht streek. Het natte wasgoed was als het slot van een naargeestig verhaal, van Dostojevski bijvoorbeeld. Een gang na de keuken en aan de linkerkant een deur die naar haar kamer leidde.

Ze was gekleed in een zwarte zijden ochtendjas met een zilveren draak op de rug.

Ik stelde mijn vraag. Ik dacht dat ze een kladje of een kopie zou zoeken. Maar nee. Op effen toon droeg ze de brief in zijn geheel uit haar hoofd voor, waarbij ze mij helder en recht in de ogen keek.

Ik heb één zin onthouden.

'Wij leven allen voor de toekomst en ik wil niet dat er zo'n smerige vlek op mij rust.'[6]

De kamer biedt een aanblik van verlatenheid, verval. Naast de kachel staat een versleten leunstoel zonder poten, waar de veren doorheen steken. De vloer is niet geveegd. De mooie dingen – een gebeeldhouwde stoel, een spiegel in een gladde bronzen lijst, houtgravures aan de muur – versieren het geheel niet, maar doen daarentegen de armoede nog meer uitkomen.

Het enige echt mooie is het raam dat op de tuin uitkijkt en de boom die recht voor het raam staat. Zwarte takken.

En zij zelf natuurlijk.

Wat mij opviel waren haar handen: jong, teder, met een kleine handpalm zoals bij Anna Karenina.

Ik denk: zou je schilderijen aan de muur moeten hangen of loont dat niet de moeite?

'Op 19 september heb ik Nikolaj Nikolajevitsj [Poenin] verlaten. We hebben zestien jaar samengeleefd. Maar dat heb ik niet eens gemerkt tegen die achtergrond.

'Een ding is goed: ik ben zo ziek dat ik waarschijnlijk spoedig zal sterven.

'Knjazev is dood. Svjatopolk-Mirski haalt broodkorsten op.

'Een vrouw die achter me in de rij stond, begon te huilen toen ze mijn naam hoorde.'

Ik vroeg haar om mij gedichten voor te lezen. Op dezelfde effen, bijna kleurloze toon las ze voor.

Ik ging laat bij haar vandaan. Ik liep in het duister haar verzen op te zeggen. Ik moest ze direct herhalen van begin tot einde, omdat ik al geen seconde meer buiten ze kon. Op plaatsen die uit mijn herinnering waren geglipt zette ik, om het ritme te bewaren, mijn eigen woorden; en in reactie lokten die misplaatste woorden vanuit de diepte van mijn geheugen haar echte woorden te voorschijn. Ik herinnerde me alles, woord voor woord. Maar daarentegen kon ik me, toen ik me waste en uitkleedde voor het slapen gaan, niet één voetstap op straat herinneren. Hoe was ik het Huis van de Vrolijke Wetenschap gepasseerd? Hoe was ik de Njevski prospekt overgestoken?

Ik had gelopen als een slaapwandelaar; in plaats van de maan hadden de verzen mij geleid, en de wereld bestond niet meer.

22 februari 1939

Ze is gekomen; in een oude jas, met een verschoten platgedrukte hoed en grove kousen.

Ze zit bij me op de divan en rookt. Slank en knap als altijd.

'Ik kan niet naar die ogen kijken. Heeft u het gemerkt? Het lijkt of ze een eigen leven leiden, los van de gezichten.[7]

'Mijn buurvrouw houdt niet van haar jongen. Ze slaat hem. Als ze een touw pakt en hem onder handen neemt, ga ik naar de badkamer. Ik heb een keer geprobeerd met haar te praten, maar ze heeft me weggeduwd.

'Afgelopen winter heb ik *Ulysses* gelezen. Ik heb het vier keer moeten lezen voor ik er raad mee wist. Een heel bijzonder boek. Weliswaar staat er naar mijn smaak te veel pornografie in.

'Ljova [Goemiljov] heeft al eigen wetenschappelijke werken geschreven, hij beheerst zijn talen. Hij vroeg eens aan zijn professor: is dat en dat waar? De professor antwoordde: als u dat denkt, dan is het waar... Hij is heel gehard, omdat hij gewend is onder slechte omstandigheden te leven, hij is niet verwend. Hij is gewend om op de vloer te slapen, weinig te eten.'

Daarna bekeek ze mijn boeken, dat wil zeggen Mitja's Engelse boeken[8]; ze koos E. Browning, en ik ging mee om haar naar huis te brengen. Het is droog weer, zonder sneeuw, koud. Ze loopt met lichte snelle pas, maar is bang om de straat over te steken en midden op de Njevski prospekt klampt ze zich vast aan mijn mouw.

Ze blijft lang midden op straat staan en laat me niet doorlopen, ze is bang als ik het probeer. We staan midden op straat en ze grijpt me steeds steviger bij mijn schouder. Ze zegt: 'Ik kan niet oversteken. Osip [Mandelsjtam] heeft zich eens bij me beklaagd: "Iedereen dwingt me om over te steken. Iedereen zegt: oversteken, oversteken! Maar ik kan het niet." En ik kan het ook niet.'

We stonden een tijdlang midden op straat. Ik probeerde haar zachtjes te overreden: nu kan het, nu kan het.

'Nee, nee, nog niet!'

2 mei 1939

Vanochtend, toen ik met Ljoesja aan het wandelen was, ben ik bij Anna Andrejevna langs gelopen en heb haar overgehaald om mee te gaan.

Ze hinkt een beetje: haar hak is kapot.

We lopen over de Fontankagracht, langs het circus, langs het Ingenieursslot.

'Heeft u niet genoeg van Petersburg?' vraagt ze na een lang stilzwijgen.

'Ik? Nee.'

'Maar ik wel. De verte, de huizen – het zijn beelden van een verstard lijden. En ik ben zo lang, veel te lang, niet weggeweest van hier.'

Toen we langs het circus liepen: 'Een paar jaar geleden, tijdens de witte nachten, hoorde je hier een zeehond janken...'

Langs het Ingenieursslot: 'Ziet u die twee vensters met die aparte gekleurde ramen? In die kamer is Pavel I vermoord[9].'

We gingen even in het tuintje zitten. Ze sprak enthousiast over de fresco's in de Sofijakathedraal. (Ze had er foto's van gezien.) En zei: 'De Sofija van Novgorod is ook heel mooi.'

We brachten haar naar huis.

'Ik ken de Fontanka op mijn duimpje,' sprak Anna Andrejevna. 'Hier in het huis van de kanselarij heb ik met Olja [Soedejkina] gewoond.'

(Dat is het huis met de pilaren vlak bij de Simeonevskibrug).

'U moet wat vaker gaan wandelen,' zei ik bij het afscheid.

Ze wees mij met opgeheven wijsvinger terecht: 'Hoe kunt u zoiets zeggen. Alsof dit een tijd is om te wandelen!'

18 mei 1939

Vanavond ging de telefoon: Anna Andrejevna; ze vroeg of ik kwam. Maar ik kon niet; Ljoesjenka heeft griep, ik moet thuis blijven.

Ze kwam zelf.

Ze zit bij mij op de divan, groots, haar profiel als op een medaille, en ze rookt.

Ze is gekomen om raad... Elk van haar woorden bevat een merkwaardige mengeling van vastberadenheid, waardigheid en kinderlijke hulpeloosheid.

'Kijk, ik heb een brief gekregen. Ze zeggen tegen me: overlegt u met Michaïl Leonidovitsj [Lozinski]. Maar ik doe het liever met u. U bent grootgebracht met de Staatsuitgeverij.'

(En door diezelfde Staatsuitgeverij ontslagen!)

De tekst van de brief luidt: 'Wij willen uw werk graag uitbrengen... Maar stuurt u meer om de keuze te vergemakkelijken.'

'Zo gaat het nu al twintig jaar. Ze onthouden niets en ze weten niets. "Om de keuze te vergemakkelijken"! Steeds opnieuw verbazen ze zich over mijn nieuwe verzen; ze hadden gehoopt dat ik nu eindelijk eens iets over kolchozen zou hebben. Op een keer hebben ze me hier in Leningrad gevraagd om gedichten te komen brengen. Dat heb ik gedaan. Toen vroegen ze of ik wilde komen praten. Ik ging: "Waarom zijn die verzen toch zo treurig? De tijd is nu toch voorbij dat..." Ik antwoordde dat die ongerijmdheid blijkbaar verklaard moest worden uit de bijzonderheden van mijn biografie.'

We beginnen samen, uit ons hoofd, gedichten te selecteren. Ik doe mijn uiterste best een cyclus te vormen. Hoewel ze gekomen is 'om raad', hoort ze me lusteloos aan, zonder enige belangstelling.

'Ik wil niet zoeken... Ze kunnen me wat... Ik geef ze *Van mijn Tataarse grootmoeder* en daar moeten ze maar genoegen mee nemen. Voor de rest heb ik niets dan dwaze liefdesgedichten.'

Ze bergt de brief van de uitgever op en bij het zien van de deeltjes van de kleine Poesjkineditie van Oksman die bij mij op tafel liggen, begint ze over Poesjkin te praten: 'Wat is *Schoppenvrouw* een gecompliceerd verhaal! Het bevat zoveel betekenislagen. Ik heb dat voor het eerst begrepen door de voordracht van Zjoeravlev. Hij draagt fenomenaal voor. Met zijn manier van lezen heeft hij mij die gecompliceerdheid geopenbaard.'

Het gesprek over het proza van Poesjkin brengt ons op Tolstoj. Anna Andrejevna laat zich enigszins ironisch over hem uit. Dan houdt ze een heftig betoog tegen *Anna Karenina*: 'Heeft u niet ge-

merkt dat de hoofdgedachte van dat meesterwerk deze is: als een vrouw scheidt van haar wettige echtgenoot en met een andere man gaat samenwonen, wordt zij onherroepelijk een prostituée. Spreekt u me niet tegen! Zo is het! En denkt u zich eens in: wie koos die oude viezerik als werktuig gods? Wie volvoert de wrake die beloofd is in het motto?[10] De hogere kringen: gravin Lidija Ivanovna en die oplichter-prediker. Want zij zijn het die Anna tot zelfmoord brengen.

'En wat staat hij zelf gemeen tegenover Anna! Eerst is hij gewoon verliefd op haar, bewondert haar, de zwarte krullen in haar nek... Maar dan begint hij haar te haten; hij drijft zelfs de spot met haar dode lichaam... Herinnert u zich: "schaamteloos uitgestrekt"?'

Ik spreek haar niet tegen. Ik vind het veel boeiender om te luisteren dan om zelf iets te zeggen. Zij is nu eenmaal een feministe. Als ze zwijgt zeg ik alleen: 'Ik vind de pagina's voor haar zelfmoord schitterend.'

'Ja, ja, natuurlijk, geniale pagina's bij de vleet. Het gemompel van het boertje onder de wielen is een prachtig voorbeeld van zaoem.'[11]

Maar over het algemeen houdt zij duidelijk niet van Tolstoj.

'Ik ben zeer bevriend met zijn kleindochter Sonja. Zij heeft me een album gegeven om er iets in te schrijven. Dat album wasemt een bedompte geur uit; de schijnheilige geur van Jasnaja Poljana.'[12]

Met mijn aangeboren talent om er iets uit te flappen zonder nadenken, informeer ik of ze Italiaans kent.

Zij, majestueus en bescheiden: 'Ik lees mijn hele leven al Dante.'

Terloops klaagt ze: 'Het is zo'n herrie bij ons. De Poenins geven feestjes, de grammofoon klinkt tot diep in de nacht. Nikolaj Nikolajevitsj [Poenin] dringt er hevig op aan dat ik vertrek.'

'Dat u van kamer ruilt?'

'Nee, gewoon dat ik vertrek... Weet u, de laatste twee jaar ben ik slecht gaan denken over mannen. U heeft wel gemerkt dat ze dáár bijna niet zijn...'[13]

En zonder op mijn pogingen te letten daarvoor een verklaring te geven[14], blaast ze een rookwolk opzij en citeert de uitspraak: 'Een inferieur ras'...

Het is laat. Ljoesjenka slaapt, maar hoest erg in haar slaap. Ik vraag Ida of ze niet in de keuken wil gaan slapen, maar in de kinderkamer, en ga Anna Andrejevna naar huis brengen. Het is een zwoele avond,

de lucht is helder. Tegen die hemel tekent zich de klokketoren van de Vladimirkathedraal af.

Onderweg vertelt Anna Andrejevna over de schedel van Jaroslav[15] ('alle tanden zijn intact') en over Kiev ('verpest door de negentiende eeuw').

Om ons heen talrijke dronken mensen. Het lijkt alsof heel het mannelijke deel van de straat niet op zijn benen kan staan. Anna Andrejevna vertelt hoe kortgeleden op een avond drie mannen achtereen haar hadden lastig gevallen en dat toen zij een van hen iets toeschreeuwde, die antwoordde: 'Ik ben niet met je getrouwd, je hoeft niet zo'n bek tegen me op te zetten!'

We lopen over de donkere binnenplaats. Struikelend zegt ze: 'Echt een Vrolijke binnenplaats, hè?' Dan de trap op, in het pikdonker: er is niet één lamp. Ze loopt zonder moeite, gemakkelijker dan ik, zonder te hijgen, maar een beetje hinkend: haar hak. Voor de deur neemt ze afscheid en zegt: 'Weet u wat marteling door hoop is? Na wanhoop komt rust, maar van hoop word je gek.'

31 mei 1939

Vanavond was Gesja[16] bij me. Plotseling, zonder waarschuwing, kwam Anna Andrejevna. Ze is gebeld door de *Moskouse almanak*, met het verzoek om gedichten. Alle twijfels waren dus ongegrond. Ze wil dat ik de verzen wegbreng. Ik heb beloofd voor mijn vertrek beslist bij haar langs te gaan. Ze dronk haar thee uit en stapte snel op; blijkbaar bracht Gesja haar in verlegenheid.

1 juni 1939

Vanavond ben ik bij Anna Andrejevna langs geweest om de gedichten. Ze ligt op bed met een uitgedroogd, geel gezicht, haar handen onder haar hoofd. Ik heb gehaktballen voor haar meegebracht, gekookte eieren, taart en seringen. Ja, ook seringen, om het meer op een cadeau te doen lijken.

Algauw kwam Vladimir Georgijevitsj [Garsjin].

Zij vroeg hem gedichten over te schrijven: 'U weet wel waar ze staan.'

Hij zat een tijdlang in een schrift te bladeren en te zoeken, maar vond ze niet. Ze legde hem heel geduldig uit waar ze stonden en wel-